

Andrej KIRN
redni profesor v pokoju,
Fakulteta za družbene vede, UL

Thomas Piketty
Kapital in ideologija
(**Capital and Ideology**)
The Belknap Press, Harvard
University Press, Cambridge,
Massachusetts, London,
England 2020,
1093 str., 39,90 EUR
(ISBN 978-0-67-98082-2)

Knjiga Thomasa Pikettyja je v bistvu nadaljevanje dela *Kapital v 21. stoletju*, ki je bilo prevedeno tudi v slovenščino. Izdala ga je Mladinska knjiga leta 2014. Avtor sodi, da je knjiga nadgradnja ideje Marxa in Engelsa iz *Komunističnega manifesta*, da je bila vsa dosedanja zgodovina zgodovina razrednih bojev. Nadgradnja naj bi obstajala v analizi zgodovine ideoloških opravičevanj in utemeljevanj družbene neenakosti v različnih družbenih sistemih. Takšna nadgradnja je umestna, saj ni bilo zgodovine razrednih bojev brez zgodovine ideoloških bojev in konfliktov. Piketty razlikuje suženjske, trifunkcionalne, kolonialistične, socialdemokratske in komunistične ideologije opravičevanja neenakosti. V marksistični terminologiji bi se vse te ideologije nanašale na razredne družbe. Izjema bi bila komunistična ideologija, ki ni opravičevala, ampak zaničala neenakost. Ideologijo Piketty razume pozitivno kot sistem določenih idej in pravi, da jo jemlje zelo resno. Treba pa je dodati, da so ideološke samo skupinske,

slojevske, stanovske, razredne ideje, ki imajo interesno razsežnost. Čisto individualne ideje, čeprav so interesno obremenjene, še niso ideološke.

Piketty zatrjuje, da je njegov pristop različen od marksističnega. V bistvu pa je različen od dogmatičnega marksizma, v katerem je »ideološka nadstavba« mehaničen odraz stanja produkcijskih odnosov in produkcijskega načina. V Marxovem in Engelsevem pomenu ideologije gre za sprevrnjeno vzročno-posledično razumevanje zgodovinskega procesa ali določenih družbenih pojavov. Piketty poudari »resnično avtonomijo« ideologije (str. 147). Kaj naj to pomeni? Ni mogoče, da gre za njeno popolno nepovezanost z lastninskimi in ekonomskimi odnosi, saj ideološko opravičevanje neenakosti le-te predpostavlja. Gre za medsebojno učinkovanje in povezanost obeh sfer. Piketty sodi, da so režimi lastnine in politike povezani že zelo dolgo. S to povezavo je povezano tudi splošno ideološko opravičevanje družbene neenakosti in znotraj nje specifična ideološka opravičevanja različnih vidikov neenakosti med spoloma. S to neenakostjo se Piketty ne ukvarja. Piketty zavrača običajno konservativno opravičevanje neenakosti, da ima ta svoj temelj v naravi. Mislim, da ideološko opravičevanje družbene neenakosti v kapitalizmu obstaja v zanikanju izkoriščanja in v postvarelosti kapitala, da je kapital stvar, ne pa specifičen družbenolastninski odnos. Ideološko opravičevanje neenakosti je miselna razlaga in utemeljevanje obstoječega. Sodobno opravičevanje

neenakosti vpliva na socialni dialog, socialno zakonodajo, na mezde in profite. Piketty ima zelo prav, ko ugotavlja, da so pragmatiki dejansko najbolj ideološki. Vzemimo na primer delitev dobička. To še zdaleč ni samo pragmatična tema, ampak je tudi ideološka, saj se okoli nje razgrinjajo vrednotno zainteresirane ideje različnih akterjev. Eni nasprotujejo temu, da bi se dobiček delil med vse zaposlene in da bi bila ta delitev zakonsko obvezna. Ta različica temelji na osnovnem aksiomu, da naj se dobički privatizirajo, izgube pa socializirajo.

Ker sta ideologija in kapital povezana, ni samo pomembno, kako se razume ideologija, ampak tudi, kako se razume kapital. Ta se pogosto razume samo kot stvar (na primer finančni, trgovski, tehnološki kapital), ki prinaša večji donos od glavnice, ne pa tudi kot družbenolastninski ekonomski odnos. Kapitalizem temelji na koncentraciji ekonomske moči v rokah lastnikov kapitala (str. 971). Po Pikettyju gre za ideološko opravičevanje kapitala in družbene neenakosti. Zaradi tega bi bil bolj primeren naslov knjige *Ideologija kapitala*, ne pa *Kapital in ideologija*. Levo razmišljajoči intelektualci bi se lahko popolnoma strinjali z avtorjem, da je opravičevanje neenakosti in koncentracije bogastva tudi opravičevanje koncentracije in lastništva produkcijskih sredstev. Drugačna porazdelitev bogastva vključuje drugačen produkcijski način, a drugačen produkcijski način vključuje drugačno razdelitev bogastva. Čeprav gre za nadgradnjo knjige *Kapitalizem v 21. stoletju*, pa

se *Kapital in ideologija* od nje razlikuje v več vidikih.

Uveljavljen je multidisciplinaren pristop. Če bralec ne bi vedel, da gre za svetovno znanega ekonomista, bi mislil, da je knjigo napisal široko strokovno razgledan sociolog, politolog ali zgodovinar. Takšen pristop je rezultat avtorjevih pogledov na nezadostnost disciplinarno izolirane avtonomne ekonomije, ki je sama prostovoljno prekinila povezavo z drugimi družboslovnimi znanostmi (str. 1034). Po Pikettyju je možen napredek v razumevanju socioekonomskega pojava samo v kombinaciji ekonomskih, zgodovinskih, socioloških, kulturoloških in političnih pristopov (str. 1040). Avtonomija ekonomije je po njegovem onkraj raziskovanja škodila civilizacijski in politični sferi. Novinarji in državljani nasploh so se vse preveč pogosto priklanjali ekonomskim ekspertizam in se obotavljali izreči mnenje o mezdah, profitech, davkih, dolgovih, trgovini in kapitalu (str. 1040). Je pa treba dodati, da so se, obratno, tudi mnogi ekonomisti ne samo priklanjali politiki, ampak so bili tudi njeni oblikovalci in celo protagonisti neoliberalnega razvojnega modela, politiki pa so izrabili ekonomijo za kritje svojih odločitev. Med ekonomisti pa seveda obstajajo tudi idejno vrednotna politična in ne samo strokovna in znanstvena razhajanja. Piketty ugotavlja, da je med ekonomisti, ki so delali za take institucije, kot sta Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad, prevladala ideologija neoliberalizma. Ti ekonomisti so bili bolj blizu Thacherjevi

in Reaganovemu modelu kapitalizma kot pa evropski socialdemokraciji in nemško-nordijskemu soupravljanju (str. 602–603). Tranzicijsko »šok terapijo« so zagovarjali ne samo politiki, ampak tudi nekateri ekonomisti. Po Pikettyju naj bi izhajala iz prepričanja, da samo hitra privatizacija prepreči vsako možnost vrnitve v komunizem. Šlo je za povezavo politike s podjetniško elito podjetij, prek katerih so odtekali profiti v države Zahodne Evrope. Ti profiti, ki so se izmaknili domačemu kapitalu, so prispevali k nezaslišanemu trgovskemu presežku Nemčije. Piketty sodi, da je težko zanikati, da države Zahodne Evrope niso imele trgovskih in finančnih koristi od integracije vzhodnega bloka v EU. Seveda ne samo vzhodnega bloka, ampak tudi Slovenije. Če bi se za 30 % zmanjšal odtok profitov iz Madžarske in Češke, bi se BDP teh držav povečal za 2 do 3 % (str. 641). Vprašamo se lahko, ali tudi v tovrstnih odtokih ne tičijo ekonomski razlogi za vzpon nacionalizma in suverenizma nekaterih novih članic EU.

Gospodarska kriza leta 1928 je bila v bistvu kriza ekonomskoliberalnega kapitalizma in njegove vere v dereguliran trg. Obnovitev zaupanja v svobodni trg naj bi se ohranila v neoliberalizmu. Sam izraz »neoliberalizem« se je pojavil na kolokviju Walter Lippmann v Parizu leta 1938. Prisotna sta bila tudi Hayek in Polany. Neoliberalni kapitalizem je za Pikettyja hiperkapitalizem.

Knjiga Kapital in ideologija je izredno obsežna glede predmeta raziskovanja. Ni se omejila na ekonomsko

ter znanstvenotehnološko najrazvitejše države (ZDA, EU, Japonska), ampak vključuje tudi Rusijo, Kitajsko, Indijo, Brazilijo idr. Navkljub geslu »égalité« se je lastninska neenakost povečala po francoski revoluciji (str. 128). Obljuba o enakosti je ostala neizpolnjena. Ostane pa odprto, ali so bili za to krivi akterji francoske revolucije ali pa to kaže na moč opozicije.

Rast neenakosti v 19. stoletju je močno pripevala k pojavu socialističnih, socialdemokratskih, komunističnih, delavskih gibanj v drugi polovici 19. stoletja (str. 195). Verjetno pa je bila tudi podlaga za teoretične koncepcije ekonomskega determinizma o nujnem zlomu kapitalizma in absolutnega osiromašenja delavskega razreda. Je pa rast neenakosti po Pikettyju prispevala k vzponu nacionalizmov in verjetno tudi k svetovni vojni (str. 197). V zvezi z rastočo neenakostjo Piketty ocenjuje Bernsteina, da je bil pretirano optimističen o difuziji lastnine in redukciji neenakosti (str. 425). Treba pa je dodati, da je Bernstein nastopil proti naturalizaciji znanstvenosti socializma, ki je znanstvenost zožila na naravoslovje.

Po letu 1980 se neenakost ni večala samo v ZDA in Evropi, ampak tudi v Indiji, Kitajski, Rusiji, skratka na vseh kontinentih. V obdobju 1950–1980 so bile države, kot so Rusija, Kitajska, zahodnoevropske države in do določene mere tudi ZDA in Indija, relativno egalitarne, potem pa so vstopile v fazo neegalitarnosti. Stopnje ekonomske rasti so bile večje v egalitarnem obdobju 1950–1980 kot pa v neegalitarnem. Posplošena

ugotovitev globalnega pristopa je, da so bili progresivni davki uvedeni na vseh kontinentih v 20. stoletju (str. 559). Vzroke naraščanja neenakosti Piketty ne išče v izkoriščanju, ampak v opustitvi progresivnega obdavčenja dohodkov, premoženja in dediščine. Po njegovem pa tudi nazadovanje investiranja v izobraževanje pomaga razložiti ne samo rast neenakosti, ampak tudi upočasnitev ekonomske rasti. Francija je bila zadnja med bogatimi državami, ki je sprejela progresivno obdavčenje (Danska 1870, Japonska 1887, Prusija 1891, Švedska 1903, Velika Britanija 1909, ZDA 1913, Francija 1914). Koncentracija bogastva je v Franciji naraščala vse do začetka prve svetovne vojne (str. 151).

Navaja primer ZDA in Velike Britanije za obdobje 1950–1980, ki vzbuja dvom v argument konservativcev in zagovornikov ekonomske rasti, da znižanje zgornje davčne stopnje spodbuja ekonomsko rast. Gibanje za zmanjšanje progresivnega obdavčenja v ZDA in Veliki Britaniji je prispevalo k večanju neenakosti v obeh državah v obdobju 1980–2018. Analiza kaže, da so visoki progresivni davki združljivi s hitro ekonomsko rastjo. S takšno trditvijo se najbrž ne bi strinjali slovenski neoliberalni politiki, neoliberalni ekonomisti in arhitekti naše davčne politike.

Pikettyjev pogled na zgodovino je alternativno odprt, ne pa deterministično enosmerno zaprt. Vedno obstaja možnost izbire, drugačne poti, alternative. Pravi, da ga je zgodovina prepričala, da je možno preseči

sedanji kapitalizem (str. 967). Zago-varja alternativne možnosti in je proti ovekovečenju tako državne kot tudi privatne lastnine. Alternativno Piketty vidi v participativnem (deležniškem) socializmu, ki presega tako kapitalizem kot sovjetsko obliko komunizma, tako privatno kot državno lastnino. Izhod iz sedanjega neoliberalnega kapitalizma vidi v možnosti egalitarne in redistributivne koalicije v prihodnosti. Alternative so po Pikettyju vedno obstajale in vedno bodo (str. 8). Tako bi Rusija po oktobrski revoluciji po razmišljanju Pikettyja lahko sprejela nordijski stil socialdemokratskih institucij z visokim progresivnim davčnim sistemom, z razvitim sistemom socialne zaščite, s soupravljanjem sindikatov in delničarjev in obenem bi bilo možno ohraniti določeno raven enakosti in dviganje določene ravni produktivnosti in življenjskega standarda. Putin se je posmehoval Gorbačovovemu poskusu ohranitve socializma. Po njegovem je treba opustiti egalitarizem in socializem v vseh oblikah, ker naj bi bilo le tako mogoče ohraniti veličino Rusije (str. 604). Tudi slovenska tranzicija bi bila lahko drugačna, kot je bila. Razmerje političnih sil je vodilo k uresničitvi določene možnosti in onemogočilo druge. Nekateri naši desničarji sodijo, da alternativa demokratičnega socializma ogroža ustavno ureditev, zato jo je treba zakonsko prepovedati in onemogočiti.

Piketty vidi prihodnost v participativnem (deležniškem) socializmu. Njegovi elementi izhajajo iz preobrazbe režimov neenakosti (str. 960).

Prednost daje izrazu »participativni socializem«, da bi izpostavil razlikovanje tega projekta od hipercentraliziranega državnega socializma v 20. stoletju v Sovjetski zvezi, ki se še prakticira v javnem sektorju na Kitajskem (str. 969). Pri participativnem socializmu ima osrednjo vlogo izobraževalni sistem, prehodno lastništvo (temporary propriety) in progresivno obdavčenje (str. 969–970). Nova oblika participativnega socializma v 21. stoletju naj bi po Pikettyju preseгла kapitalizem in njegovo posvečenje lastnine. Takšen socializem, ne komunizem iz *Komunističnega manifesta*, sedaj straši v Evropi in po svetu. Skrajna desnica se pred njim skuša zavarovati tako, da bi ga ustavno prepovedala. Ovekovčenjima privatne lastnine v kapitalizmu in državne v socializmu sta ustrezala dva strahova: strah, da bi dopustitev malih lastnikov korak za korakom vodil v kapitalizem, in strah kapitalizma, da bi se odpiralo vprašanje lastnine (str. 591).

Študija se zaključuje z avtorjevo vizijo možne prihodnosti. Pravi, da je globoko spremenil svoja stališča kot rezultat branja, srečanj in razprav, v katerih je bil udeležen, in da bo popravljaj svoje poglede tudi v prihodnosti (str. 991). Sam sebe ocenjuje, da je bil na začetku akademske kariere bolj liberalen in manj socialist, kot je sedaj (str. 1030). Njegovo razumevanje družbenega razvoja je povzeto v ideji, da je zgodovina človeških družb v iskanju pravičnosti in gibanju k demokratičnemu socializmu (str. 1036). Če gre v zgodovini za iskanje pravične družbe, potem to kapitalizem

gotovo ni. Konservativne revolucije v letu 1980 in padec komunizma so zaustavile to gibanje. Propad komunizma je prispeval k opustitvi razmišljanja o preseganju kapitalizma in regulacije trga v letih 1990–2010. Okrepila se je vera v samoreguliran trg in zasebno lastnino produkcijskih sredstev.

Omenja pozitivne rezultate socialne demokracije v 20. stoletju, zlasti v Zahodni Evropi. Sodi, da beseda »socializem« še vedno zasluži, da je uporabljena v 21. stoletju, da obuja to tradicijo, četudi si jo prizadevamo preseči. Po Pikettyju nekateri socializem izenačujejo s sovjetskim izkustvom ali z dejanji sodobnih vlad v nekaterih državah, ki so samo po imenu socialistične (str. 970). Sodim, da bi bilo treba raziskovalno razkriti, če in koliko so vlade kapitalističnih držav z ekonomskimi sankcijami prispevale k izolaciji, revščini, represiji in nedemokratičnosti teh držav. Razmišljanje Pikettyja o socializmu je pomembno tudi za slovenski politični prostor, v katerem se socializem pri mnogih povezuje samo s totalitarizmom, enostrankarskim enoumjem, skratka zgolj z negativnim.

Demokratični socializem je pri nas za nekatere logično protislovje. V pojmu socializem ni ničesar, kar bi izključevalo demokratičnost. Ta izključevalnost se izvede iz politične prakse do sedaj obstoječih socializmov. Kot demokratični socializem tudi krščanski socializem ni protisloven pojem. Protisloven pojem je na primer okrogel kvadrat, kjer okroglost izključuje kvadratost in obratno.

Protislovnost se pojavi tedaj, če se pojem socializem izenačuje s totalitarizmom in ateizmom. V tem primeru pa socializem ne more biti demokratičen in krščanski. Toda to izključevanje ni logično, ampak kontekstualno zgodovinsko.

Piketty je prepričan, da kapitalizem in privatno lastnino produkcijskih sredstev lahko nadomesti pravična družba na temelju participativnega socializma in družbenega federalizma. Tako bi se vzpostavil sistem lastnine, ki bi imel malo skupnega s sedanjim privatnim kapitalizmom in bi predstavljal njegovo resnično preseganje, ki se je začelo v poznem 19. in na začetku 20. stoletja. To se je kazalo v delitvi moči v podjetju in progresivnemu obdavčenju, ki izhaja iz tega obdobja. Ta razvoj naj bi zastal, ker socialdemokrati niso uspeli inovirati in internacionalizirati svojega projekta zaradi dramatičnega padca komunizma sovjetskega tipa, kar je svet pahnilo v neomejeno deregulacijo in zavrnitev vseh egalitarnih ambicij (str. 989).

Boj za soupravljanje, sodoločnost se je začel že konec 19. stoletja in je bil velik dosežek (str. 973). Škoda, da v tej zvezi, pa tudi ne nikjer drugod, ne omenja dosežkov in neuspelov jugoslovanskega samoupravnega socializma. Nemčija in nordijske države so razvile ekonomski in socialni model, ki je bil bolj produktiven in manj neenak. Po Pikettyju je mnogo poti za soupravljanje, kot obstaja sedaj. Ta stališča so zelo podobna tem, ki jih pri nas razvija direktor Študijskega centra za industrijsko

demokracijo Mato Gostiša, ki je zapisal, da se demokracija »začne na delovnem mestu, ne v parlamentu« (Delo, 15. 4. 2021) in da »kapitalizem kot sistem potrebuje temeljito rekonstrukcijo« (Delo, 16. 8. 2017). K »temeljiti rekonstrukciji kapitalizma« pa gotovo sodi tudi družbena odgovornost podjetij.

Med letoma 1990 in 2010 se je okrepila vera v samoreguliran trg in privatno lastnino produkcijskih sredstev. Da bi se presegel kapitalizem, predlaga izboljševanje progresivnega obdavčenja in prehod v participativni socializem. Toda samo progresivno obdavčenje dohodka in dediščine po njegovem ne bo dovolj. Dopolnjeno mora biti s progresivnim letnim obdavčenjem premoženja, ker le-to vodi k resničnemu krogotoku kapitala (str. 996).

Avtor vidi tri komplementarne načine preseganja privatne lastnine: a) javna lastnina, b) družbena lastnina na ravni podjetij, ki obstaja v delitvi moči, in c) preprečevanje izredno velikih holdingov (str. 494). Z vidika lastnine in njene preobrazbe v 20. in začetku 21. stoletja Piketty razlikuje tri obdobja: a) padec lastninske družbe v letih 1914–1945, b) socialdemokratske družbe 1950–1980, c) obdobje krize socialdemokratskih družb od leta 1980 dalje.

Soupravljanje (comanagement) sodoločnost (Mitbestimmung) je tržna znamka nemškega in skandinavskega kapitalizma, ne pa angloameriškega, latinskoameriškega, japonskega ali francoskega (str. 501). Mar ne tudi jugoslovanskega?

Novi obrazi v slovenski politiki ne vključujejo tovrstne ideje v svoj politični program. Ne samo strankarska demokracija, človekove pravice, boj proti korupciji, skrajšanje bolniških vrst, dolgotrajna oskrba, gradnja stanovanj, odprava prekarnega dela in drugo, ampak tudi preseganje kapitalizma, soupravljanje v podjetjih, obvezna delitev dobička in podobno bo moral postati politični cilj levih in levosredinskih strank. Radikalno zmanjšanje družbene neenakosti bo odpravilo življenje pod pragom revščine in omogočilo večji razcvet individualnosti. Če hočemo preživeti, mora politiko rasti in velike neenakosti zamenjati politika trajnega obstoja v naravi in dostojnega življenja v družbi.

Piketty se ne spušča v povezavo naraščajoče neenakosti in naraščajoče ekološke degradacije planeta. Oba procesa pa sta povezana. Razširjena reprodukcija in akumulacija kapitala uničuje oboje, tako naravo kot človeka. Koriščenje narave in človeka s pomočjo nenehnih tehničnih in organizacijskih inovacij je postalo izvor profitnega bogatenja, ki koplje grob sedanji civilizaciji. Smo v obdobju kapitalocena kot posebne oblike antropocena. Nedomestiti ga mora socioekocen. Če ne bo prišlo do tega družbenoekološkega obrata, obstaja zelo realna možnost, da bo propadla sedanja civilizacija in bo celo izginila sama človeška vrsta. Predvideni ukrepi svetovne konference o podnebnih spremembah v Glasgowu septembra 2021 so vsebinsko pre malo radikalni, časovno pa preveč zamaknjeni, zato je možnost družbenoekološke katastrofe zelo verjetna.

Klemen Ploštajner,
Fakulteta za družbene vede, UL
Mickaël Labbé

Zavzemimo prostor:

Proti arhitekturi prezira

Založba Krtina, Ljubljana 2021,
171 str., 22.00 EUR
(ISBN 978-961-260-140-9)

Prevod kratkega dela Mickaëla Labbéja v slovenski prostor vnaša kratek in koncizen opis sodobne produkcije urbanega prostora ter vloge, morebiti bolje rečeno odsotnosti arhitekture pri njegovem snovanju. Avtor si zada nalogo oblikovanja nekakšnega programskega besedila za arhitekturo, ki je izgubila svoje mesto, s tem ko se je ujela v produkcijo na eni strani spektakularnih prostorov občudovanja in na drugi tehnicističnih prostorov pretočnosti in menjave. Pravilneje rečeno, arhitektura se je odpovedala svojemu mestu, s tem ko je opustila svojo politično in družbeno držo, s tem ko je nehala misliti družbo – ali mesto, kar pa je v očeh Labbéja isto –, in se podredila diktatu birokratskega uma države ali pa menjalnega imperativa trga. Postala je bodisi gola tehnika bodisi čista forma, s tem pa je arhitekt postal inženir ali pa umetnik. V obeh primerih pa se je odpovedal primarni vlogi arhitekture, ki je oblikovanje in snovanje prostorov družbenih odnosov. Zato avtor piše: »Zoper spektakularizacijo arhitekturne forme, zoper estetski populizem in zoper tehnokratsko in tržno upravljanje prostora moramo utrditi dejstvo, da je značaj arhitekture pretežno socialen in političen« (str. 29).

Mogoče ravno ta programska, celo manifestna narava besedila, ki veje tudi iz njegovega naslova, prispeva k temu, da delo ne prinaša veliko izvornih uvidov tako v razmisleke o odnosu med prostorom in družbo kot o stanju arhitekture, njeni vlogi ali nalogi. Morebiti je bolje rečeno, da ne prinaša veliko originalnega na področju obče produkcije tekstov o proizvajanju/ustvarjanju prostora, v slovenski intelektualni in jezikovni prostor pa vnaša precej svežih idej. Pa vendar, originalnost ali prebojnost zagotovo nista močni plati besedila. A od manifestov tega niti ne pričakujemo, saj si ne zadajo naloge poglobljenih premislekov ali izvornih izpeljav, ampak ciljajo predvsem na učinkovitost besedila ter prenos idej v praktično delovanje. Zato je treba delo oceniti predvsem z vidika njegovih izhodišč, se pravi teoretskih temeljev ter njegovih usmeritev za prakticiranje »zavzemanja prostora«, k čemur nas spodbuja njegov naslov.

Besedilo ima tridelno strukturo: zaznavanje in analiziranje problematike, ki predstavlja njegov analitični temelj; zamišljanje in razmišljanje o alternativah, ki deluje kot nekakšno načrtanje programskih izhodišč; razmislek o akterju, morebiti celo nosilcu sprememb, ki ga lahko razumemo kot poskus oblikovanja programa nove arhitekture. Analitični del je zgrajen okoli idej socialne filozofije priznavanja (Labbé v veliki meri uporablja delo Axela Honnetha, medtem ko podobna besedila v anglosaksonskem jezikovnem okviru pogosteje temeljijo na podobnih teorijah Iris Marion

Young), katere temelj je ideja intersubjektivnosti kot jedra subjektivnosti in tudi družbe. Družba se oblikuje prek dejanj vzajemnega priznavanja subjektov in obratno, subjekti vznikajo ravno prek družbenega priznavanja. Dejanja priznavanja so hkrati individualna in tudi kolektivna, saj skozi njih vznikajo raznolike skupnosti, pa tudi identitete. To priznavanje pa je lahko tudi negativno in se izvaja v obliki prezira, ki ni zgolj zavračanje ali aktivno nasprotovanje priznanju, ampak je tudi temelj stigmatiziranja, s tem pa izločevanja. Tako prek odnosov priznavanja ali prezira kot temelja družbenih vezi vznikajo politične skupnosti, te pa so neločljivo povezane z določenim krajem, se pravi »mi« vedno vznika »nekje«. Še močneje: vznikajo skozi kraj, ki uteleša pretekle in sedanje odnose ter jih okrepi, (re)producira. »... nas ni brez kje, kjer se mi instituirajo, zakoreninijo, razcvetijo, se odkrivajo in se prenašajo. Če nimamo nadzora nad tem, kje smo, ne moremo opredeliti, kdo smo ali kdo bi želeli biti« (str. 21). In ravno to je točka, kjer avtor vzpostavi povezavo med socialno filozofijo in arhitekturo.

To vez med prostorom in družbenimi odnosi Labbé poudari prek treh form sodobnega mesta (antisocialno povišje, turistifikacija in »Business Improvement District«), ki jih uporabi kot ponazoritve in tudi paradigmatične primere arhitekture prezira. To razume kot osnovni pristop oblikovanja sodobnega mesta, ki je zgrajeno okoli zavračanja, izključevanja določenih vedenj in kategorij prebivalstva, razlastitve in privatizacije ter

temelji na inherentnem nezaupanju do uporabnikov prostora. Defenzivna arhitektura tako utrjuje strah, krepi ločevanje, hkrati pa jemlje avtonomijo uporabnikom, da bi souporabljali in posledično sooblikovali prostor. Nadzor nad prostorom in njegovo rabo odvzame njegovim osrednjim akterjem, se pravi prebivalcem, in ga preda drugim logikam, kot so varnost, birokratska učinkovitost ali tržna vrednost. To pa posledično pomeni, da takšni prostori onemogočajo oblikovanje odnosov spoštovanja, vzajemnosti, posledično pa tudi avtonomije in svobode. »Če nimamo nadzora nad tem, kje smo, ne moremo opredeliti, kdo smo ali kdo bi želeli biti« (str. 21). Zato so ti prostori v temelju antidemokratični.

Na podlagi povzete ga si v drugem delu avtor zastavi vprašanje, kakšni naj bi bili »prostori spoštovanja«, ki bi temeljili na zaupanju v skupnost in priznavanju avtonomije ter enkratnosti njenih članov, predvsem pa, kje jih zgraditi. Zavrne strategije umika, ki ga udejanja ekološki eskapizem »Zone a Defendre«, kakor tudi zasedba simbolnih mest reprezentacije v obliki »zasedb trgov«, saj obe temeljita na odmiku od vsakdana. Zato raje mobilizira znano tezo Lefebvra o »pravici do mesta« in se zavzame za »polastitev« prostorov vsakdanjega življenja. Tezo interpretira kot kolektivno prilasčanje najbolj banalnih in vsakdanjih prostorov s strani prebivalcev in uporabnikov, saj so ravno ti temelj našega zasebnega in skupnega sobivanja. S tem zavrne idejo umikanja iz urbane in njegovega prepuščanja silam

špekulacije ter zagovarja njegovo osvobajanje, zavzemanje in reorganizacijo v smeri krepitve družbenih odnosov spoštovanja.

Prek te razprave se premakne tudi k tretjemu razdelku dela in programu nove arhitekture, ki bi moralo biti, če delo razumemo kot programsko besedilo, najmočnejše in najbolj jasno. A ravno na tem mestu začne delo izgubljeni svojo moč in postane nejasno. Tako začne avtor operirati z izrazi, kot so »razcvet urbanega življenja« (str. 133), »arhitektura, ki nam dobro dene, ki nam dobro želi« (str. 131), »forme, ki omogočajo svobodo« (str. 137). Izjemno nejasno izrazoslovje vodi in rezultira tudi v nejasni vlogi arhitekture, ki niha med njenim osrednjim, da ne rečemo avantgardnim poslanstvom in sledenjem družbeni dinamiki ter skorajšnji odvečnosti. Tako onkraj nejasnih usmeritev Labbéjev program za novo arhitekturo ne ponuja veliko. Morebiti je najbolj originalna, predvsem pa močna usmeritev in hkrati teza (saj izhaja iz njegovega analitičnega okvira), da je arhitektura vedno kolektivno delo in ne umetnina s podpisom ter lastništvom avtorja. Dobro arhitekturno delo je praktična umetnost, ki je uporabna, ki funkcionira in – predvsem – ki jo posvojijo uporabniki in jo s svojo uporabo predelujejo, preoblikujejo in tudi spreminjajo. Je »brezosebno in kolektivno delo« (str. 144), katerega kakovost se meri z njegovim opravljanjem funkcije. Vendar, ali ni to na nek način ravno izraz odrekanja pomena arhitekturi in njeni vlogi, saj, kakor zapiše Labbé: »Dobra

arhitektura ta čudež najpogosteje izpelje nezavedno ...« (str. 146)?

Ta šibka in nejasna opredelitev programa arhitekture, s tem pa njene vloge in naloge, izhaja iz nejasnega in ambivalentnega odnosa avtorja do ideje načrtovanja in ideje skupnosti. Ker sta obe ideji medsebojno povezani, ju bomo obravnavali skupaj. Avtor kot nasprotje špekulativnemu trgu in birokratski državi, ki naj bi bila utemeljena v sovražni arhitekturi, mobilizira idejo skupnosti, s čimer ne odstopa od mnogih kritik sodobnega urbanizma. Težava je v tem, da je skupnost izjemno nejasen termin, ki bolj deluje kot prazen označevalec, in je v tej maniri podoben izrazu ljudstvo, ki ga mobilizira populizem. S tem izraz ne pojasni veliko, saj sam rabi pojasnilo, ki pa ga Labbé ne ponudi oz. ga ponudi v ohlapni obliki vznikanja skupnosti skozi kolektivne prakse. Mobilizacija ideje skupnosti ob tem vodi v zgrešeno predstavo, da je ta skupnost v konfliktu z nečim zunanjim, ki pa ni človeško. Skupnost proti državi, skupnost proti kapitalu sta le dve obliki, ki zameglita vpogled v to, da je skupnost sama razklana in da je konflikt vedno medoseben. To deloma nakaže tudi Labbé, a nato vseeno hitro zapade v romantizacijo skupnosti kot čiste, neposredovane forme človeških odnosov, ki najbolje pozna lastne potrebe in jih tudi najbolje razrešuje, če se ji to dopusti. Tako ne čudi, da se delo v veliki meri opira na delo Jane Jacobs.

S tem pa se premaknemo k avtorjevemu drugemu težavnemu odnosu, in to je odnos do načrtovanja. Ravno

zato, ker Labbé svojo idejo »arhitekture spoštovanja« tako močno utemelji v vprašanju vzpostavljanja in delovanja skupnosti, v tej koncepciji umanjka jasne opredelitve vloge načrtovalcev prostora, se pravi arhitekture. Tako avtor na določenih mestih arhitekto opredeli kot akterje, ki so nujni za produkcijo kakovostnih prostorov, saj imajo »avtentično prostorsko kulturo« (str. 133), in so zato poklicani, da urejajo nove družbene prostore. Na drugih mestih pa odvzame pomen arhitekturi in okrepi pomen skupnosti, ki naj bo osnovna načrtovalka prostora, njenim potrebam naj arhitektura zgolj sledi. Obe tezi sta problematični, ohranjanje obeh pa toliko bolj. Ta napetost se odraža tudi v avtorjevih zgledih, saj na določenih mestih v tekstu z naklonjenostjo obravnava modernistično arhitekturo, se pravi arhetipski pristop načrtovanja družbe, medtem ko na drugih v svoj zagovor mobilizira Jane Jacobs, ki je svoje pisanje utemeljila v kritiki in celo nezmožnosti načrtovanja.

Avtor tako ne uspe jasno opredeliti vloge načrtovanja, s tem pa tudi ne jasneje opisati vloge načrtovalcev prostora, kar arhitekti so in kar nena zadnje Labbé od njih zahteva. To pa tudi pomeni, da delo kot manifest ne uspe, saj ne začrta jasnega programa. Uspe pa kot zanimiva, produktivna in uporabna vaja v razmisleku ter spodbuja k bolj poglobljenemu razmisleku o vlogi načrtovanja. In to ne le arhitekturnega, temveč tudi na drugih področjih, ki so ravno tako izgubila svojo politično usmeritev.